

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.15>

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Кравчук П.Ю.,

к.ю.н., доцент, декан юридичного факультету

ПВНЗ «Європейський університет»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4246-974X>

e-mail: nauka.ta.robota@gmail.com

Шалавінський О.В.,

аспірант

ПВНЗ «Європейський університет»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8393-7212>

Кравчук П.Ю., Шалавінський О.В. Особливості криміналістичної характеристики злочинів в сфері інтелектуальної власності.

Стаття присвячена особливостям криміналістичної характеристики злочинів в сфері інтелектуальної власності. Зазначено, що Конституція нашої держави гарантує кожному громадянину право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Однак, злочинці порушують дане право і вчиняють відповідні кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачена статтями 176, 177, 203-1, 229 Кримінального кодексу України. При цьому формулювання криміналістичної характеристики будь-якого кримінального правопорушення є важливим етапом його доказування, оскільки дозволяє не лише визначити обставини, які необхідно встановити, а й скласти подальший план розслідування та тактику проведення слідчих (розшукових) дій.

Зроблено висновок, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності включає: спосіб вчинення злочину, предмет злочинного посягання, особу злочинця та типові сліди злочину.

Вибір злочинцем предмету злочинного посягання зумовлюється, перш за все, рівнем його освіти, наявністю певних професійних навичок і пізнань, необхідних для здійснення задуму, технічною стороною питання. Все це особливо справедливо для злочинців, пов'язаних з порушенням авторських прав в області розповсюдження аудіо- і відео-продукції та комп'ютерної інформації. Оскільки людина, що не має певних спеціальних навичок і освіти, не в змозі розробити план злочину і реалізувати його. Крім того, спочатку злочинець повинен мати доступ до предмету злочинного посягання, а, отже, знати технічні особливості його носія і організацію роботи відповідних підприємств, корпорацій, компаній, фірм і тому подібне, у веденні яких знаходиться певний бажаний твір.

Встановлено, що для типових слідів даних злочинів характерні певні особливості у процесі слідоутворення, а саме: здебільшого їх вчинення маскується під звичайні господарські операції; знаряддя для їх вчинення істотно відрізняються від тих, що використовуються для вчинення інших правопорушень; сліди зазвичай залишаються в різноманітних бухгалтерських, управлінських або технологічних документах; самі предмети кримінального правопорушення можуть бути використані в рамках легітимних господарських операцій.

Ключові слова: криміналістична характеристика, кримінальне правопорушення, інтелектуальна власність, об'єкти інтелектуальної власності, слідова картина.

Kravchuk P.Yu., Shalavinskyi O.V. Features of criminal characteristics of crimes in the sphere of intellectual property.

The article is devoted to the peculiarities of the forensic characteristics of crimes in the field of intellectual property. It is noted that the Constitution of our country guarantees every citizen the right to

the results of his intellectual and creative activity; no one can use or distribute them without his consent, with exceptions established by law. However, criminals violate this right and commit corresponding criminal offenses, the responsibility for which is provided for by Articles 176, 177, 203-1, 229 of the Criminal Code of Ukraine. At the same time, the formulation of the forensic characteristics of any criminal offense is an important stage of its proof, as it allows not only to determine the circumstances that need to be established, but also to draw up a further investigation plan and tactics for conducting investigative (search) actions.

It was concluded that the forensic characteristics of criminal offenses in the field of intellectual property include: the method of committing the crime, the object of the criminal offense, the identity of the criminal and typical traces of the crime.

The criminal's choice of the subject of the criminal offense is determined, first of all, by the level of his education, the presence of certain professional skills and knowledge necessary for the implementation of the plan, and the technical side of the issue. All this is especially true for crimes related to copyright infringement in the field of distribution of audio and video products and computer information. Because a person who does not have certain special skills and education is not able to develop a crime plan and implement it. In addition, the criminal must first have access to the object of criminal trespass, and therefore know the technical features of its carrier and the organization of the work of the relevant enterprises, corporations, companies, firms and the like, in whose custody a certain desired work is located.

It has been established that the typical traces of these crimes are characterized by certain features in the process of trace creation, namely: their commission is mostly disguised as ordinary economic transactions; the tools used to commit them are significantly different from those used to commit other crimes; traces usually remain in various accounting, management or technological documents; the very objects of the criminal offense can be used within the framework of legitimate economic transactions.

Key words: forensic characteristics, criminal offense, intellectual property, objects of intellectual property, trace picture.

Постановка проблеми. З оновленням технологій та зростанням обсягів інновацій важливо розглядати злочини в сфері інтелектуальної власності як серйозну загрозу для розвитку та конкурентоспроможності різних галузей. Порушення прав на інтелектуальну власність може вести до значних економічних втрат як для конкретної особи, так і для компаній та країни в цілому. Саме з введенням нових технологій, на жаль, з'являються і нові можливості для порушень інтелектуальної власності. Саме тому, дослідження даного питання дозволяє адаптувати криміналістичні методи до сучасних технологічних викликів.

Стан дослідження. Злочини у сфері інтелектуальної власності у своїх працях досліджувало багато вчених, серед яких: І.М. Горбаньов, Л.Ф. Гула, О.В. Негодченко, О.В. Новіков, І.І. Світлак, О.А. Севідов, А.А. Хрідочкіна та інші.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей криміналістичної характеристики злочинів в сфері інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Конституція нашої держави гарантує кожному громадянину право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [1]. Однак, злочинці порушують дане право і вчиняють відповідні кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачена статтями 176, 177, 203-1, 229 Кримінального кодексу України.

Формулювання криміналістичної характеристики будь-якого кримінального правопорушення є важливим етапом його доказування, оскільки дозволяє не лише визначити обставини, які необхідно встановити, а й скласти подальший план розслідування та тактику проведення слідчих (розшукових) дій.

Дехто з науковців стверджують, що криміналістична характеристика є системою інформації про розслідуваний злочин, що має кримінально-правове та процесуальне значення, а в зміст цього поняття включають компоненти, схожі з обставинами предмета доказування: спосіб підготовки та вчинення злочину, безпосередній предмет кримінального посягання, умови охорони його від посягання, особу суб'єкта злочину, маскування, спрямоване на приховування кримінально караного діяння [2, с. 119].

Інші вважають, що криміналістична характеристика злочину зводиться до встановлення механізмів типових подій, що підлягають розслідуванню, закономірностей і локалізації інформаційно-

го відображення в навколишньому середовищі на різних рівнях спільності, що дозволяє виробити науково обґрунтовані рекомендації і прийоми виявлення, вилучення та використання відбитої інформації в пізнавальному процесі по ретроспективному відтворенню адекватної картини того, що відбулося [3, с. 324].

Треті ж криміналістичну характеристику конкретного кримінального правопорушення характеризують як опис (усний або письмовий) розслідуваного злочину. Його складає сам слідчий, використовуючи типові характеристики, типові моделі злочинів і типові програми розслідування.

Така криміналістична характеристика служить слідчому інформаційною базою для: побудови моделей вчинення злочину; аналізу поведінки винного, встановлення мотиву та умислу; прийняття рішень про напрямки розслідування та побудови алгоритму дій; конкретизації доручень органам дізнання, постановки завдань перед фахівцями, експертами тощо; вжиття заходів щодо встановлення обставин, знарядь та засобів, за допомогою яких було скоєно злочин; збору та відтворення слідової картини; прийняття деяких кримінально-процесуальних і кримінально-правових рішень [2, с. 119-120].

На думку деяких вчених, для криміналістичної характеристики злочинів у сфері інтелектуальної власності характерні наступні елементи:

1) обставини вчинення злочину: місце, час, тривалість злочинної діяльності, предмет інтелектуальної власності, щодо якого вчинено протиправну дію;

2) способи підготовки, вчинення і приховування злочину: характеристика технічних засобів, приладів виготовлення об'єкта інтелектуальної власності, система розповсюдження та отримання прибутку;

3) характеристика і особливості зовнішнього прояву результатів злочинної діяльності: характеристика типових слідів злочинної діяльності і об'єктів, на яких вини залишаються;

4) особа злочинця і мотиви його дій: обставини, які характеризують особу злочинця, мотиви його дій, професіоналізм та системність злочинної діяльності [4, с. 112].

В той же час, І.М. Горбаньов вважає, що елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності є: предмет злочинного посягання; способи скоєння злочину; механізм слідоутворення; обставини скоєння злочину; типові особливості групи злочинців, мотиви та цілі скоєння злочину [5, с. 12].

Однак, на нашу думку, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності включає: спосіб вчинення злочину, предмет злочинного посягання, особу злочинця та типові сліди злочину.

Варто зазначити, що правопорушення у сфері інтелектуальної власності найчастіше здійснюються в таких формах:

1. Незаконне ввезення на територію України контрафактних товарів аудіовізуальної продукції, програмного забезпечення, баз даних та їх незаконне розповсюдження через торгову мережу та Інтернет.

2. Незаконне розповсюдження та використання в господарській діяльності комп'ютерних програм щодо ведення фінансово-господарської діяльності.

3. Незаконне розповсюдження товарів і послуг з комерційною метою (торгівля без оформлення права на підприємництво) в Інтернеті, з порушенням авторських прав та суміжних прав власників.

4. Незаконне привласнення (плагіат) та розповсюдження наукових творів (статей, дисертацій, монографій, підручників тощо).

5. Незаконне використання знаків для товарів і послуг (виготовлення та реалізація товарів під знаками відомих брендів) та інші правопорушення, пов'язані з правом на промислову власність [6, с. 145].

Незаконне використання знака для товарів чи послуг, фірмового найменування – це їх застосування на товарах і за надання послуг, на упаковці товарів, у рекламі, друкованих виданнях, на вивісках, під час показу експонатів на виставках і ярмарках, у проспектах, рахунках та в іншій документації, пов'язаній із уведенням товарів і послуг у господарський обіг, якщо це здійснюється без дозволу на те власника свідоцтва.

Особливо часто простежується вид несанкціонованого правовласниками комерційного розповсюдження програмних продуктів (разом із комп'ютерною технікою). Це підтверджується аналізом значної кількості рекламних оголошень, де запропоновано безоплатне встановлення на

комп'ютерну техніку, яка реалізується такими підприємствами, будь-якого популярного програмного забезпечення. Як показує практика, більшість таких постачальників зовсім не мають дозволів від правовласників на встановлення на персональні комп'ютери, що реалізуються, відповідних програмних продуктів і діють поза правовим полем держави [6, с. 145].

На нашу думку, слід притримуватись позиції І.І. Світлака та І.В. Скірського, що основними видами правопорушень у досліджуваній сфері є недобросовісна конкуренція, аудіовізуальне піратство, комп'ютерне піратство, для яких характерні такі способи вчинення злочину:

1) ввезення, виготовлення та розповсюдження фальсифікованої продукції з незаконним використанням знаків для товарів і послуг відомих українських та зарубіжних виробників;

2) незаконне відтворення і розповсюдження примірників аудіовізуальних товарів та фонограм шляхом тиражування і продажу аудіо-, відеокасет, музичних компакт-дисків, а також незаконна трансляція цих товарів через радіо- і телебачення мережами кабельного телебачення;

3) незаконне відтворення і розповсюдження комп'ютерного програмного забезпечення шляхом тиражування, продажу компакт-дисків з записом комп'ютерних програм, встановлення неліцензійного програмного забезпечення на комп'ютерну техніку та розповсюдження піратських програм через Інтернет;

4) будь-які дії для свідомого уникання технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу;

5) підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління [7, с. 149].

Предмет злочинного посягання буде охоплювати всі можливі об'єкти інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 420 ЦК України до об'єктів права інтелектуальної власності належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування напівпровідникових виробів; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [8]. Цей перелік не є вичерпним.

Вибір злочинцем предмету злочинного посягання зумовлюється, перш за все, рівнем його освіти, наявністю певних професійних навичок і пізнань, необхідних для здійснення задуму, технічною стороною питання. Все це особливо справедливо для злочинів, пов'язаних з порушенням авторських прав в області розповсюдження аудіо- і відео-продукції та комп'ютерної інформації. Оскільки людина, що не має певних спеціальних навичок і освіти, не в змозі розробити план злочину і реалізувати його. Крім того, спочатку злочинець повинен мати доступ до предмету злочинного посягання, а, отже, знати технічні особливості його носія і організацію роботи відповідних підприємств, корпорацій, компаній, фірм і тому подібне, у веденні яких знаходиться певний бажаний твір.

Задача криміналістичного аналізу предмета посягання полягає у встановленні його властивостей і ознак. Їх вивчення в сукупності і взаємозв'язках може вплинути на встановлення різних обставин злочину, що актуально і для розслідування кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності [5, с. 14].

Наступним елементом криміналістичної характеристики злочинів в сфері інтелектуальної власності є особа злочинця. Можна виділити два типи досліджуваних осіб, які різняться за соціально-демографічними ознаками. Перший тип об'єднує осіб віком від 19 до 24 років, неодружених, із середньою або професійно-технічною освітою, що не навчаються та не працюють. Такі особи реалізують контрафактні диски для лазерних систем зчитування, що порушує авторське право і суміжні права. Що стосується другого типу, то це особи віком від 25 до 40 років, одружені, з вищою освітою, що провадять приватну підприємницьку діяльність. Такі особи більш схильні до вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним використанням торговельної марки, комерційного найменування та кваліфікованого позначення походження товару. Виділення типових соціально-демографічних рис дозволило окреслити коло осіб, найбільш схильних до вчинення злочинів проти інтелектуальної власності. Натомість, самі по собі соціально-демографічні ознаки характеризують особу злочинця у злочинах проти інтелектуальної власності достатньо формально. З

іншого ж боку, саме ці дані, взяті у значному обсязі, характеризуються досить високим рівнем вірогідності та надають найякісніший у цьому плані матеріал для подальшої обробки у масштабах статистичного дослідження [9, с. 155].

Що ж стосується типових слідів досліджуваних кримінальних правопорушень, то для них характерні певні особливості у процесі слідоутворення, а саме: здебільшого їх вчинення маскується під звичайні господарські операції; знаряддя для їх вчинення істотно відрізняються від тих, що використовуються для вчинення інших правопорушень; сліди зазвичай залишаються в різноманітних бухгалтерських, управлінських або технологічних документах; самі предмети кримінального правопорушення можуть бути використані в рамках легітимних господарських операцій.

Тому варто погодитись з думкою, що характеристика і особливості зовнішнього прояву результатів злочинної діяльності – це характеристика типових слідів злочинної діяльності, які залишаються на матеріальних об'єктах, і характеристика самих цих об'єктів. Слідова картина є найважливішим елементом механізму злочинної діяльності, який містить у собі локалізацію (місце відображення слідової картини), форму відображення (речовинна, документована, ідеальна), релевантність (відношення до події злочину), інформативність (кількісна і якісна характеристики слідової картини).

Так, наприклад, сліди протиправних дій з комп'ютерною інформацією при порушенні прав інтелектуальної власності в комп'ютері та на машинних носіях, які належать злочинцю, такі: 1) зміни в оперативній пам'яті; 2) сліди у файлової системі; 3) спеціалізована конфігурація устаткування; 4) спеціальна конфігурація програм роботи в мережах.

Сліди злочинних дій навколо комп'ютера та на машинних носіях, які належать злочинцю, такі: 1) рукописні записи і роздруківки з принтера (коди доступу, тексти програм, записні книжки); 2) рахунки телефонних компаній; 3) нестандартні периферійні пристрої; 3) інструкції з використання ЕОМ і пристроями; 4) опис програмного забезпечення; 5) пристрої доступу в телефонні мережі і мережі ЕОМ.

Сліди на машинних носіях, до яких проник злочинець: 1) зміни в оперативній пам'яті; 2) зміни у файлової системі; 3) зміни конфігурації; 4) позаштатний режим роботи; 5) порушення роботи ЕОМ, мережі і її пристроїв [7, с. 149].

Висновки. Отже, з огляду на все вищезазначене, можемо зробити висновок, що криміналістична характеристика злочинів в сфері інтелектуальної власності є важливою для подальшого досудового розслідування даної категорії кримінальних правопорушень. Адже розуміння її унікальних аспектів дозволяє вдосконалювати правові норми, зміцнювати боротьбу з порушеннями прав на інтелектуальну власність і забезпечувати вищий рівень захисту інтелектуальних цінностей.

Крім того, особлива увага до зазначених особливостей слідоутворення, використання різноманітних способів вчинення та ролі документальних слідів становить важливу основу для успішного розслідування та вжиття заходів щодо протидії кримінальним правопорушенням у сфері інтелектуальної власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.01.2024).
2. Шаповал К.А. Визначення поняття та структури криміналістичної характеристики вбивств, учинених у зв'язку з домашнім насильством. *Право і Безпека*. 2020. № 1. С. 118-122.
3. Мальцев О.В., Саїнчин О.С., Сотула О.С. Теоретичні основи розслідування умисних вбивств: кримінально-правові, криміналістичні та психологічні аспекти. Психологічний портрет серійного вбивці: монографія. Ottawa: Accent Graphics Communications & Publishing, 2019. 754 с.
4. Поджаренко К.Є., Світлак І.І., Скірський І.В. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинних порушень прав інтелектуальної власності: Монографія. Тернопіль: Крок, 2016. 184 с.
5. Горбаньов І.М. Особливості методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності: навчальний посібник з інтерактивними елементами. Одеса: ОДУВС, 2016. 218 с.

6. Гула Л., Олеярник У. Злочини у сфері інтелектуальної власності та засоби їх виявлення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2018. № 906 (20). С. 143-148.
7. Світлак І.І., Скірський І.В. Криміналістична характеристика злочинних посягань на право інтелектуальної власності. *Правничий вісник Університету «КРОК».* 2017. Вип. 28. С. 144-151.
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n2243> (дата звернення 15.01.2024).
9. Негодченко О.В., Хрідочкіна А.А. Соціально-демографічна характеристика осіб, які вчиняють злочини проти інтелектуальної власності. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право.* 2014. № 2. С. 150-155.